

Повідомлення, рецензії, хроніка

Швидько Г.К.

ЛЕГЕНДАРНИЙ І РЕАЛЬНИЙ КОШОВИЙ ОТАМАН

(Рецензія на книгу: *о. Юрій Мицик. Іван Сірко. – К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2010.– 160 с.*)

Здавалося б, кошовий отаман Запорозької Січі Іван Сірко є однією з найвідоміших осіб української історії, чому прислужилися і народні легенди, і картина художника Іллі Рєпіна «Запорожці пишуть листа турецькому султанові», і збережена могила легендарного козацького ватажка, і постійно розроблювана протягом двох століть тематика боротьби запорозького козацтва проти турецько-татарської агресії у XVII ст., у подіях якої часто фігурує ім'я Івана Сірка. У другій половині XX ст. інтерес до постаті Івана Сірка був збуджений не дуже пристойною історією з перепохованням праху кошового отамана, яка розтягнулася на чверть століття. У зв'язку з підвищенням уваги суспільства до історії українського державотворення вже у наші часи виникла дискусія з приводу політичної ролі Івана Сірка в подіях другої половини XVII ст., коли йшла боротьба за українську козацьку державність.

Проте в життєписі Івана Дмитровича Сірка досі залишається багато «білих плям». Це зауважує й автор книги «Іван Сірко», яка нещодавно вийшла з друку. Автор її – відомий не лише в Україні вчений-історик, якого в рівній мірі можна називати джерелознавцем і козакознавцем, доктор історичних наук, отець Юрій Мицик. За чотири десятки років своїх дослідницьких пошуків він «перелопатив» не тільки документи вітчизняних архівосховищ, що відносяться до тематики його наукових інтересів, а й численні фонди архівів Росії, Польщі, Німеччини, рукописних відділів вітчизняних і зарубіжних бібліотек, ввів до наукового обігу велику кількість історичних джерел.

Однією з провідних тем у науковій творчості Ю.А. Мицика є життя і діяльність одного з видатних очільників Запорозької Січі другої половини XVII ст. Івана Дмитровича Сірка, який став одним із символів боротьби українського народу за свою свободу. Ця тема давно привернула автора, про що свідчать опублікований ним цикл статей про Івана Сірка, дві невеликі книги, одна з яких у співавторстві, а також видані ним у співавторстві окремою книжечкою «Листи Івана Сірка» (К., 1995).

Рецензована книга є на сьогодні найповнішим дослідженням насиченого пригодами і значимими для української політичної історії фактами життя кошового отамана Івана Сірка. В той же час зміст дослідження ґрунтується на великому джерельному матеріалі, а також існуючій українській і зарубіжній історіографічній спадщині. Стосовно історичних джерел – це передусім опубліковані у різний час архівні документи актового характеру, офіційне міждержавне листування, приватні листи, мемуари, літописи, тогочасна зарубіжна преса, усна народна творчість та історичні праці того часу. При висвітленні окремих питань вартість того чи іншого виду джерел не є рівнозначною, а часом взагалі якийсь період життя І. Сірка чи аспект його діяльності неможливо достеменно висвітлити через відсутність джерел. За відсутності джерел, автор, застосовує припущення, про що зазначає в тексті, так що читач вправі вірити чи не вірити запропонованому припущенню.

Книга починається з короткого вступу із обґрунтуванням актуальності дослідження, загальної оцінки стану вивченості проблема та натяку на введення до наукового обігу знайдених автором у зарубіжних архівах документів. Відразу скажемо, що оскільки маємо перед собою монографію, науковий, а не популярний твір, то вона тільки виграла б від ґрунтовного історіографічного огляду (адже автору це питання добре відоме), через який читач дізнався б про погляд на особу Івана Сірка у різні історичні періоди. Та й огляд джерельної бази не завадив би, оскільки з'ясувалося б питання про її репрезентативність та ступінь достовірності окремих видів джерел.

За тим ідуть логічно вибудовані розділи: великі і маленькі, у яких зроблено спроба з'ясувати, де і коли народився І. Сірко, якою була його родина, який він мав зовнішній вигляд (і тут автор висловлює думку, що найближчим до фрагментарних свідчень писемних джерел та антропологічних даних є зображення образу І. Сірка на картині Іллі Рєпіна) та риси його характеру. У цій частині маємо багато «білих плям», а отже, авторських припущень, переконливо чи не дуже обґрунтованих, але, у будь-якому разі, є логіка у цілісному зображенні образу та оточення Івана Сірка як людини. Зазначимо тут кілька ключових тверджень автора: датою народження І. Сірка є 1605 р.; народився він не в Мерефі під Харковом (її він сам пізніше заснував), а в селі Мурафа на Вінничині, був українським православним шляхтичем; легенда про жорстокість І. Сірка базується на трьох реальних епізодах, породжених жорстокістю воєнного часу; кошовий отаман був людиною дуже релігійною; легенди про характерництво І Сірка є лише легендами, витікають із самої природи народження міфів; І Сірко

дійсно відзначився воїнською доблестю, талантом воєначальника і близько до серця сприймав страждання свого народу.

У наступному розділі мова йде про фрагментарно відображений у джерелах період життя Івана Сірка до 1657 р., коли завоювання Богдана Хмельницького опинилися перед загрозою знищення. Тоді на історичну арену як одна з найбільш впливових політичних постатей виступає Іван Сірко, вперше обраний кошовим отаманом у 1659 р.

Періоду, що охоплює 17 років, у книзі відведено найбільший (50 стор.) розділ під заголовком «По смерті великого Богдана». Цей час, як це видно з тексту, насичений складними воєнно-політичними подіями, дипломатичним хитромудрим мереживом, карколомними військовими операціями багатьох конфронтуючих сторін, їх стратегічними планами і тактичними ходами, іноді нелогічними діями. У всьому цьому хаосі подій мусив керувати Запорожжям і здійснювати воєнно-політичні акції поза ним кошовий отаман Іван Сірко, при тому, що й на самій Запорозькій Січі не завжди була однастайність політичної позиції козаків. У цьому розділі, на нашу думку, найбільш відповідному свідченням різновидових джерел, Ю.А. Мицик прагне максимально повно і логічно вибудувати канву подій, не заглиблюючись у їх аналіз і оцінку, даючи можливість читачеві самому розібратися у суті питання. Хоча з іншого боку, такий досвідчений науковець і знавець подій середини і другої половини XVII ст., як автор рецензованої книги, міг би дещо посилити аналітичний аспект описаних ним у розділі подій. Проте, допускаємо й те, що іншому читачеві, можливо імпонує саме запропонований автором стиль викладу матеріалу.

Маленький розділ відданий автором під сюжет про підтримку Іваном Сірком чергового російського самозванця – «царевича Симеона», начебто сина царя Олексія Михайловича. Тут автору не вдалося виявити інших історичних джерел, крім використаних Д.І. Яворницьким у його праці «Іван Дмитрович Сірко». Оцінюючи відношення І. Сірка до самозванця, автор погоджується з Д.І. Яворницьким у тому, що досвідчений політик І. Сірко навряд чи міг вірити в «достеменність походження особи, котра називала себе сином царя Олексія Михайловича і в щирість байки самозванця про втечу з Москви», що він «розіграв у цьому випадку роль людини, переконаної в істинності царственного походження Лжесимеона, така роль була корисна йому, для того, щоб тримати Москву у своїх руках і тим самим зберігати політичну незалежність Запорожжя. Можливо, до цього приєдналася і помста за заслання в Сибір» (с. 84).

Об'ємним у книзі є й розділ «Перед обличчям турецької навали». Він охоплює час від 1674 по 1680 рік. Тут маємо не тільки розгляд діяльності І. Сірка під час активізації турецької агресії на українські землі, але й цілий клубок сюжетних ліній, пов'язаних з іменами гетьманів Петра Дорошенка та Івана Самойловича, зі спробою об'єднати Правобережну і Лівобережну Україну, з успішними походами І. Сірка в Крим. Автор на основі багатьох історичних джерел крок з кроком простежує дії кошового отамана І. Сірка у надзвичайно складних подіях і відносинах, його дипломатичну гру, аби зберегти незалежність Січі і захистити від ворогів українські землі.

Зміст останнього розділу розкриває його заголовок – «Смерть Сірка, посмертні митарства і слава».

Окремо скажемо про вміщені у книзі додатки у вигляді двох листів Івана Сірка (лист отамана до польського короля 1667 р. вводиться до наукового обігу вперше), уривків з польської «Віршованої хроніки» XVII ст. у перекладі Ю.А. Мицика, в одному з яких йдеться про бій козаків І. Сірка з польськими жовнірами у 1663 р., а другий – є великою поемою «Короткий опис Сіркових днів». Вміщено і кілька коротких повідомлень з німецькомовних газет 1668 і 1680 рр., у яких говориться про боротьбу запорожців на чолі з І Сірком проти турок і татар. Завершується ця частина книги уривком з «Історії Русів», у якому І. Сірко зображений як людина «надзвичайна і єдина», котру татари вважали чарівником і «звичайно титулували його Руським шайтаном».

Підводячи підсумок, стверджуємо, що рецензована книга о. Юрія Мицика розкриває ряд досі невідомих фактів життя і діяльності І.Д. Сірка. Вона буде цікава не тільки науковцям, а й пересічним читачам, тим, хто хоче знати історію свої землі і свого народу.